

*Gébert Judit**

Gazdasági növekedés: mennyi az elég?

„Az empirikus kutatások nem igazán erősítik meg a feltevést, hogy a jólét és a GDP növekedése között szoros kapcsolódás lenne.” (Daly, 2019, 4. pont)

Az ökológiai közgazdaságtan szerzői között egyetértés van abban, hogy a reáljövedelem nem növeli lineárisan sem az egyén anyagi értelemben vett jólétét (welfare), sem az egyén tágabb, általánosabb értelemben vett jóllétét (well-being), melybe oktatás, egészség, szubjektív érzések, politikai szabadság stb. is beletartozik. Ha az egy főre eső GDP-t állítjuk a társadalmi értékelés középpontjába, akkor sok jóléttel, jólléttel kapcsolatos információt figyelmen kívül hagyunk. Ezeket az összefüggéseket talán a legátfogóbban a *Stiglitz–Sen–Fitoussi Jelentés* foglalja össze (Stiglitz et al., 2009). A jelentés három különböző oldalról bírálja a GDP alkalmazását.

Egyrészt (1) az anyagi életszínvonal szempontjából: a GDP többek között nem képes megragadni a háztartások tényleges jövedelmét, az állam által nyújtott szolgáltatások értékét, a saját magunknak nyújtott vagy a szürkegazdaságban igénybe vett szolgáltatások értékét, a jövedelem társadalmon vagy akár egy családon belüli megoszlását. Másrészt (2) egy GDP fókuszú értékelés figyelmen kívül hagyja az oktatás, az egészségügy minőségét, a megfelelő munkahely, a politikai szabadságjogok meglétét, a társas kapcsolatok szorosságát. Harmadrészt (3) a GDP fókuszú értékelés nincs tekintettel a gazdasági növekedés természeti környezetre gyakorolt hatására vagy a tiszta környezethez való hozzáférés szerepére. Összességében tehát a társadalmi jóllét nemcsak a piacon beszerezhető anyagi javak és szolgáltatások fogyasztásának mértékétől függ, hanem ahhoz számos emberi életminőséget meghatározó tényező hozzájárul, melyekre a GDP fókuszú értékelés érzéketlen.

Ám itt Daly nem csak egy indikátor módszertani hiányosságaira akarja felhívni a figyelmet. Már maga Simon Kuznets, a mérési koncepció kifejlesztője is tisztában volt e problémákkal, és már az 1960-as években számos közgazdász foglalkozott a társadalmi jóllét más indikátoraival, melyekkel a GDP-t helyettesíteni lehetne (Michalos,

* PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Empirikus Tanulmányok Intézete, Társadalomkutatások Módszertana Tanszék

2017). Sokkal inkább arról van szó, hogy milyen értékek mentén rendezzük be a társadalmunkat. Ugyanis egy olyan társadalom, amely a GDP-t tekinti a társadalmi jóllét mérőszámának, egy gazdasági, fogyasztói értékeket középpontba állító társadalom, melyet a piac logikája irányít.

A GDP és a jóllét közötti gyenge kapcsolat természete

Ugyanakkor az ökológiai közgazdaságtan szerzői sem tagadják, hogy valamifajta gyenge kapcsolat létezik a GDP és a jóllét között. Ranis és szerzőtársai például négyféle összefüggést állapítottak meg (Ranis et al., 2000): (1) A kapcsolat függ attól, hogy a háztartások milyen arányban költenek jóllétet növelő dolgokra, például élelemre, oktatásra vagy egészségügyre. Az, hogy mekkora ez a hajlandóság, függ a jövedelem családon belüli megoszlásától. Egyes kutatások szerint ha a nőknek ebben nagyobb a kontrollja, akkor többet költenek egészségügyre és oktatásra (Debnath, 2015). (2) A GDP és a jóllét közti kapcsolat függ a jövedelemegyenlőtlenségektől és attól, hogy a gazdaság növekedése mennyire képes új munkahelyeket teremteni a szegényebb társadalmi rétegek számára. (3) A GDP és a jóllét közötti kapcsolat függ a kormányzati kiadások szerkezetétől, például attól, hogy mennyit és hogyan költ oktatásra vagy egészségügyre. (4) A kormányzati szférán kívüli civil szervezetek jelenléte és tevékenysége is nagyban befolyásolja, hogy a gazdasági növekedés hatásai hol csapódnak le.

A GDP és a jóllét közötti kapcsolat azonban kétirányú, az emberi fejlődés képes a gazdaság növekedését elősegíteni (Ranis et al., 2000). (1) Az egészségügy és az oktatás fejlődése termelékenyebbé teszi a munkavállalókat. (2) A közép- és felsőfokú oktatás növeli a vezetői készségek meglétét, a tudományos eredmények alkalmazásának esélyét és a technológia megfelelő használatát. (3) A közép- és felsőfokú oktatás nagy szerepet játszik olyan intézmények kialakulásában, mint a jogi és pénzügyi rendszer. Ami fontos: Ranis és szerzőtársai szerint van olyan ország, mely képes alacsony gazdasági növekedéssel magas társadalmi jóllétet létrehozni az alapvető egészségügyi és oktatási indikátorok terén. Ugyanakkor nincs olyan ország, mely ezt fordítva tudná teljesíteni: azaz hosszú távú magas gazdasági növekedést az emberi fejlődés nélkül. A főáramú közgazdaságtant képviselők tehát kétszeresen is tévednek, amikor azt feltételezik, hogy a GDP szorosan összefügg a jólléttel. Egyrészt, mert már az alapvető igények kielégítése terén sem következik feltétlenül társadalmi jóllét a gazdasági növekedésből, másrészt pedig azért, mert ha a gazdaságpolitika háttérbe szorítja a társadalmi fejlődést, akkor a gazdaság nem fog hosszú távon növekedni. Mindez azt jelenti, hogy

a neoklasszikus közgazdászok feltételezése – a GDP szorosan kapcsolódik a jóléthez – önmagában nem igaz. Csak akkor áll fenn a GDP és a multidimenzionális társadalmi fejlődést mérő mutatók közötti összefüggés, ha a gazdaságpolitika a társadalmi fejlődés dimenzióit (például oktatás, egészségügy) előtérbe helyezi a gazdasági hatékonyság növeléséhez képest.

Az elegendő mennyiség fogalma

Daly állításaiból két további, ökológiai közgazdaságtanban gyakran hivatkozott állítás következik (Daly, 2001). (1) A főáramú közgazdaságtant képviselők a GDP („a torta”) abszolút növekedésében látják a szegénység és más társadalmi problémák legfőbb megoldását. (2) Az ökológiai közgazdászok szerint ez „a torta” csakis fix méretű lehet, hiszen nincs bizonyítékunk arra, hogy globális szinten, hosszú távon lehetne nagyobb „tortát” előállítani kevesebb vagy ugyanannyi felhasznált anyag- és energiamennyiséggel (Parrique et al., 2019). Ezért a társadalmi problémák megoldását elsősorban a fix méretű „torta” igazságos elosztása jelenti.

Más szavakkal: amíg a főáramú közgazdaságtant képviselők a torta növekedését tűzik ki célul, addig az ökológiai közgazdászok szerint meg kell találni a termelésnek és a fogyasztásnak azt a szintjét, amely elegendő az emberek számára, és egyúttal nem használja túl a természeti környezetet. Az elegendő mennyiség (sufficiency) tehát egyszerre két dolgot jelent. Először is a termelés és fogyasztás felső határát jelenti, melyet a Föld ökológiai korlátai jelölnek ki. Másodsor mindenki számára a termelés és fogyasztás egy minimális – alsó – szintjét jelenti.

A minimális szint legalább akkora jelentőséggel bír, mint a maximális. Ennek két oka van. Egyrészt az alapvető emberi méltóság azt kívánja tőlünk, hogy senkit ne hagyjunk méltatlan körülmények között élni. Például nem hagyhatunk szomjan halni embereket azért, hogy mi megtöltsük vízzel a medencénket. A felső határ alatt maradáást globálisan nem érhetjük el úgy, hogy emberek milliói éhen halnak, miközben a kiváltságos kevesek fenntartják a pazarló életmódjukat. Ezért az elegendőség megteremtése elosztási, igazságossági kérdés is.

Másrészt a szegénység és az egyenlőtlenség csökkenése egyúttal mérsékli a természetre ható gazdasági nyomást is. Ráadásul jólét szempontjából a kisebb egyenlőtlenséggel jellemezhető országokban az emberek általában egészségesebbek, kevesebb a mentális betegség, kevesebb az erőszak és a bűncselekmény, a droghasználat (Alexander, 2015).

Egy ilyen felső és alsó korlátokkal rendelkező gazdaság tehát olyan gazdaságot jelent, amely mindenkit ellát elegendő mértékben és hosszú távon. Az ökológiai gazdaságtanban több szerző is előállt olyan koncepcióval, amely felső és alsó korlátok közé szorítaná a termelés és a fogyasztás szintjét. Az egyik első ilyen Daly elmélete a megállapodott gazdaságról (steady-state economy) (Daly, 1973). A felső korlátot már explicite tartalmazza a fánk-közgazdaságtan (doughnut economics) elmélete (Raworth, 2017). De ehhez hasonló alapértékeken nyugszik – hogy csak néhány elméletet említsek – az elegendőség gazdasága (sufficiency economy – Alexander, 2015), a limitarizmus (limitarianism – Robeyns, 2019) vagy a nem növekedés (degrowth – Latouche, 2009) is. Ezek általában nemcsak a főáramú paradigmát leváltani akaró elméletek, hanem új kutatási területek, vagy akár társadalmi mozgalmak is.

Jó élet másképp

Két félreértést szeretnék tisztázni ezekkel az elméletekkel kapcsolatban. Egyrészt az, hogy a termelést és a fogyasztást határok közé kell szorítani, nem azonos azzal, hogy létezik egy tökéletesen környezetkímélő életmód, mely szigorúan megszabná, milyen módon elégítsük ki a szükségleteinket. Ez sokkal inkább azt jelenti, hogy a felső és alsó korlát között bármilyen életforma elfogadható. Környezetkímélő életmód sokféle módon megvalósulhat. Másrészt, ezen elméletek szerzői nem azt állítják, hogy aszkéta életmódot kellene folytatnunk, és a szükségleteinket ne elégíthetnénk ki. Amellett érvelnek, hogy lehetséges olyan életet élni, melyben jóllétünk nem kizárólag fogyasztási cikkekből fakad, hanem a jóllét más, nem anyagi, alacsony környezetterheléssel bíró formáiból. Például emberi kapcsolatokból, természetvel való kapcsolatból, értékesnek tartott munkából, spirituális tevékenységből és számos kreatív, békés tevékenység felfedezéséből. Ez azt jelenti, hogy a nem anyagi szükségleteinket, amilyen az identitás, az önmegvalósítás, nem tárgyakkal elégítjük ki, hanem a környezetet kevésbé terhelő cselekvésekkel.

Fontos! Itt nemcsak arról van szó, hogy mennyiségében kevesebb terméket és szolgáltatást fogyaszt az ember, hanem arról is, hogy ezek az elméletek implicit vagy explicit formában a „jó élet” fogalmát másképp képzelik el. Amíg a fogyasztói társadalomban az anyagi fogyasztás a jó élet mércéje, addig ezekben az elméletekben a jó élet elsősorban a nem anyagi aspektusokból fakad. A politikai és gazdasági rendszereink úgy vannak berendezve, hogy támogassák azt, amit a jó életről gondolunk. A jelenlegi rendszereink a fogyasztói társadalomra vannak berendezve. Ahhoz, hogy érdemi

változást érjünk el, rendszerszintű társadalmi változtatásra van szükség. Például annak megváltoztatására, ahogyan szervezzük a munkát, amilyen védőhálót biztosítunk a társadalom tagjai számára, és amilyen normákat fogadunk el általánosnak.

Az ökológiai közgazdaságtan bizonyította: a GDP nem kapcsolódik szorosán az emberi jólléthez. Ez a felfedezés mégsem változtatta meg még a többségi társadalom életmódját, értékeit, gazdaságpolitikai irányait. Szerintem ezért a legnagyobb kihívás az ökológiai közgazdászok (magamat is ide számítva) számára ebben a témában nem abban áll, hogy még nagyobb részletességgel bizonyítjuk a GDP és a jóllét közötti gyenge kapcsolatot. A fő kihívás inkább az, hogy olyan, sokak számára elfogadható koncepciót javasoljunk a jó életről, amely képes arra, hogy leváltsa az anyagi fogyasztás és a gazdasági növekedés meghatározó értékeit, és meghatározzuk ennek társadalmi feltételeit. Az, hogy a fent felsorolt elméletek bármelyike elegendő lesz-e erre a lényegi változtatásra, még a jövő kérdése.

HIVATKOZÁSOK

Alexander, S. (2015): *Sufficiency Economy*; Simplicity Institute, Melbourne

Daly, H. E. (1973): *Toward a Steady-state Economy*; W. H. Freeman, San Francisco

Daly, H. E. (2001): *A gazdaságtalan növekedés elmélete, gyakorlata, története és kapcsolata a globalizációval*; Kovász 5 (1–2), 5–22. eredetileg: *Uneconomic growth: in theory, in fact, in history, and in relation to globalization*; in. *Ecological Economics and the Ecology of Economics: Essays in Criticism*; Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 1999, 8–24.

Daly, H. E. (2019): *Some overlaps between the first and second thirty years of ecological economics*; *Ecological Economics* 164, 106372, magyarul: *Az ökológiai közgazdaságtan első és második harminc évének néhány közös témája*; Kovász 26, e3, 2022
<https://doi.org/10.14267/kov.2022e3>

Debnath, S. (2015): *The Impact of Household Structure on Female Autonomy in Developing Countries*; *The Journal of Development Studies* 51 (5), 485–502.

Latouche, S. (2009): *Farewell to Growth*; John Wiley & Sons, New York

Michalos, A. C. (2017): *What Did Stiglitz, Sen and Fitoussi Get Right and What They Get Wrong?* in. Michalos, A. C. (szerk.): *Development*

of Quality of Life Theory and Its Instruments; Springer International Publishing, 287–300.

Parrique, T.–Barth, J.–Briens, F.–Kerschner, C.–Kraus-Polk, A.–Kuokkanen, A.–Spangenberg, J. H. (2019): *Decoupling Debunked. Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability*; European Environmental Bureau <https://eeb.org/wp-content/uploads/2019/07/Decoupling-Debunked.pdf> (2022.04.08-i állapot szerint.)

Ranis, G.–Stewart, F.–Ramirez, A. (2000): *Economic Growth and Human Development*; *World Development* 28 (2), 197–219.

Raworth, K. (2017): *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*; Chelsea Green Publishing

Robeyns, I. (2019): *What, if Anything, is Wrong with Extreme Wealth?* *Journal of Human Development and Capabilities* 20 (3), 251–266.

Stiglitz, J. E.–Sen, A.–Fitoussi, J.-P. (2009): *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf> (2022.04.08-i állapot szerint.)